

۹۱۸

نگاره های انتزاعی و انگاره های دینی

در نقاشی ایرانی

مبانی نظری این کتاب با آثاری از شاهنامه ی بایستقری
به عنوان ادله ی تصویری به رشته تحریر در آمده است

محمد حسین براتی

براتی، محمدحسین، ۱۳۵۲-	سرشناسه
نگاره‌های انتزاعی و انگاره‌های دینی در نقاشی ایرانی/محمدحسین براتی.	عنوان و نام پدیدآور
اصفهان: مشاهیر فردا، ۱۳۹۸.	مشخصات نشر
۲۱۶ ص؛ محور: ۲۱/۵×۱۴/۵ سم.	مشخصات ظاهری
۹۷۸-۶۲۲-۹۹۵۴۳-۴-۸	شابک
فیفا	وضعیت فهرست نویسی
مطالب نظری این کتاب با آثاری از شاهنامه‌ی بابسنفیری به عنوان ادله‌ی تصویری تألیف شده است.	پادداشت
کتابنامه: ص. ۲۰۰.	پادداشت
نماینه.	پادداشت
نقاشی ایرانی -- زمینه و موضوع	موضوع
Painting, Iranian -- Themes, motives	موضوع
نقاشی انتزاعی -- ایران	موضوع
Painting, Abstract -- Iran	موضوع
نقاشی اسلامی -- ایران -- زمینه و موضوع	موضوع
Islamic painting -- Iran -- Themes, motives	موضوع
تصویرگری کتاب -- ایران	موضوع
Illustration of books -- Iran	موضوع
ND ۹۸۰	ردیف کنگره
۷۵۹/۹۵۵	ردیف دنیای
۵۷۰۱۷۹۲	شماره کتابشناختی

نشر مشاهیر فردا

نگاره‌های انتزاعی

و انگاره‌های دینی

در نقاشی ایرانی

محمدحسین براتی

چاپ اول: بهار ۱۳۹۸

طراح جلد و صفحه‌آرا: محمدحسین براتی

تیراژ: ۱۰۰۰ نسخه

شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۹۹۵۴۳-۴-۸

قیمت: ۴۰۰۰۰ تومان

mashahirfarda@gmail.com

تلفن: ۰۹۱۴۰۱۱۲۵۳۸

همه حقوق محفوظ است.

فهرست مطالب

۹	پیشگفتار
۱۵	مقدمه
۳۵	رویکرد انتزاعی و شعرش ایرانی
۴۴	جوهره‌ی انتزاع و آفریده‌های تاریخی آن
۵۶	حریم انتزاعی و حقیقت جوی نعرش
۷۰	حقیقت دینی در حوزه انتزاعی
۷۹	رسالت انتزاع، نهفته از رموز خفی در ظاهر و رازی شهود حق در باطن
۹۱	نور، انتزاع و استحاله میدانی برای حقیقت جویی
۱۰۰	نقوش تزئینی، اعراض از انسان محوری و معنوی الوه
۱۰۶	تعامل پذیری نهفته در نقوش انتزاعی با ادبیات
۱۲۰	تطابق نگرش مؤلف و مصوّر در نقوشی به اعتبار کلام
۱۳۱	علم طبیعت و ارتباط درونی نقوش انتزاعی با آن
۱۴۴	نقوش انتزاعی توجیهی برای خلق تصاویر ذی روح

۱۶۰.....	نشان دادن جهان نامیرا برای تقابل با حقیقت فانی.....
۱۶۹.....	تعامل و روابط بین نقوش در کثرتی وحدت پذیر.....
۱۷۱.....	چینش نقوش با عمق و دیدی انتزاعی.....
۱۷۶.....	مجموعه بخش های خالی ، بدون عنصر مؤکد.....
۱۷۹.....	نقوش نقش در تعامل با اثر.....
۱۸۵.....	ترتیب بنای محوری و تقارنی سلبی.....
۱۸۷.....	اجتماع و ادراک.....
۱۸۹.....	ارتعاش روح ، احساس خاص رنگی و نقوش انتزاعی.....
۱۹۹.....	نتیجه.....
۲۰۲.....	منابع.....
۲۰۹.....	منابع تصویری.....
۲۰۹.....	مقالات مروری.....
۲۱۱.....	منابع الکترونیک.....
۲۱۳.....	نمایه.....

فهرست شکل ها

شکل	عنوان	صفحه
شکل ۱	: بخش از مراسم سوگواری فرامرز پسر رستم بر تابوت پدر و عمویش زواره.....	۳۸
شکل ۲	: پیت موندریان ترکیب با آبی ، زرد ، سیاه.....	۳۸
شکل ۳	: واسیلی کاندینسکی ، بدیهه سازی	۳۸
شکل ۴	: سوگواری فرامرز پسر رستم بر تابوت پدر و عمویش زواره.....	۵۴
شکل ۵	: فرستادن شطرنج را از هند به دربار انوشیروان و سفار آن سه وسیله بزگمهر.....	۶۲
شکل ۶	: کشته شدن دیو سپید به دست رستم در هفتمین و آخرین خوان.....	۷۸

- شکل ۷ : گفتگوی رستم و اسفندیار پیش از جنگ با
یکدیگر..... ۸۶
- شکل ۸ : کشته شدن ارجاسب در روین دژ به دست
اسفندیار..... ۱۱۹
- شکل ۹ : نبرد رستم با خاقان چین..... ۱۲۶
- شکل ۱۰ : قتل سیاوش..... ۱۵۹
- شکل ۱۱ : بر تخت نشستن کیکاووس و گوش دادن او به سرود
رامشگران..... ۱۶۶
- شکل ۱۲ : بر تخت نشستن لهراسب و گفتگوی او با
سران..... ۱۸۳
- شکل ۱۳ : دیدار گارگنیز و گنجور اردوان با
اردشیر..... ۱۹۳

پیشگفتار

هنری که دارای ارزش های اخلاقی و انسانی است می تواند پیام آور، تأثیرگذار و ماندگار باشد. بی گمان نبوغ هنری هر هنرمندی را مطابق با فرهنگ و شناخت درونی از پدیده های بیرون بسکای می گیرد و به منصفه ظهور می رسد.

«هر هنر سیل چشمه ی ازلی آفرینش که همه رویاهای همه ملل از آن سیراب می شوند راه دارد، از این رو هر قومی خواه ناخواه خاطره ای دارد که هر چون رودی از سرچشمه صورت های ازلی بر می خیزد خاطره ی کنونی را به گذشته می پیوندد و گذشته را به آیندا و تاریخ قوم را گرد می آورد، گنجینه های آن را تمامیت می بخشد و از آن پیام هایی به فرزندان وفا دارش می فرستد. کم یابند اقوامی که در خاطره ی خویش وفا دار می مانند و میراث خود را حفظ می کنند. قوم ایرانی شاید از اقوامی باشد که به میراث قومی خود وفادار مانده است. هنر ایران علی رغم بارها تجاوز بیگانگان و گسستگی هایی که خصوصیت تاریخ چند هزار ساله این سرزمین

را تشکیل می دهد، پدیده ای یگانه باقی مانده است که با وجود دگرگونی های بیشمارش هم چنان به خود وفادار است»^۱.

نقاشی ایرانی یکی از برجسته ترین و فاخرترین جلوه های شکوه و درخشش هنر ایرانی در گذشته فرهنگی این سرزمین به شمار می آید که به سبب ارزش های نهفته و ماندگار، خود را به تاریخ هنر ایران و جهان پیوند داده است؛ شناخت سرچشمه های حیات بخش این هنر فاخر برای ما وارثین این گنجینه الزامی می نماید. از این رو این اثر به بررسی آثاری می پردازد که هنرمند به دلیل ساختار معنوی و روحانی^۲ حاکم بر مضامین، دال خلق نقوشی بوده، که علاوه بر شایستگی، توانایی اعمال ماهیم را نیز دارا باشد.

در این حیطه نقاش نقاشی خلق کرده، که مادیت از آن خلع گشته و وجهه ای نو ظهور، خیال به مثالی به آن بخشیده است. هنرمند نقاش برای رویت دنیای درونی، شکل و بُعد و جهتی متفاوت از دنیای بیرونی بکار بسته است. ازراعی مدبرانه هم راه است به شکلی که بیننده بین نقش و حایق بهتری خود

^۱ - (شایگان ۲۵۳۵، ۷۷)

^۲ - این کتاب به آثار نفسانی در نقاشی ایرانی نمی پردازد.

فاصله ای نامفهوم ادراک نمی کند و مانوس و مألوف در این دنیای انتزاعی گام می گذارد. این دنیا همواره وام دار عواملی چون دین، مذهب و ادبیات ایرانی بوده است که در فصل های بعدی این کتاب به ترتیب به تأثیر چشمگیر این عوامل و رویکردها و نگرش های حاکم بر آن می پردازیم.

رجسته ترین این رویکرد ها و نگرش ها در فرآیند خلق نقاشی، جاهل کتاب و کتاب آرایی است. کتاب همواره در بین ایرانیان دارای حرمت و منزلتی خاص بوده است. چون پیدایش و نگارش آن امری فاخر و مقدس به شمار می آمد^۱ از این رو در حفظ و نگهداری آن کوشا بودند. این خصوصیت خبر از کتاب دوستی ایرانیان و به خصوص صاحبان حکومت ایرانی که حامیان اصلی این فرهنگ بودند، می دهد. هنرمندان «با

^۱ - در کتاب گلستان هنر پیرامون حرمت نگارش می خوانیم: «مهر را در دست بعد از اکتساب آداب طهارت مرتکب این امر جلیل القدر شوند و کسانی را که مرتکب آن و پرهیزگاری بر لوح افعالشان منقش باشد مرخص و ممکن گرداند که بشغل درک قیام نمایند و نگذارد که آلات و مصالح مجلدی و مذهبی و کتابت که دغدغه نجات درو باشد در جلد و اجزا و اوراق مصاحف و تفاسیر و احادیث و امثال آن صرف کند و از هر کس از جماعت مذکور به طریقی بی ادبی سرزند منع و تأدیب نماید». (منشی قمی ۱۳۶۶، ۱۴۷)

گزینش یا اجرای تصاویر مناسب، به متنی معین معنای خاص هم آن را می بخشیده اند. هر سفارش دهنده نسخه فراهم آمده از متن مورد نظرش، با گزینش تصاویری مناسب و اختصاص یافته به شخص خودش، را با سرافرازی و رضایت خاطر بیشتر نگهداری می کرده است.^۱ البته شایان ذکر است در آغاز، نقاشی ایرانی صرفاً برای مصور سازی متون غیردینی مانند رساله های پزشکی، گاه علمی، اختر شناسی و ریاضیات، کتاب های تاریخی و آثار نجوم و صور ادبی و هنری به کار می رفت؛ اما بعدها با گسترش صرف اسلامی، تصاویر زیادی، از زندگی اولیا و معصومان (ع) در رصه ی نگارگری پدیدار می شوند.

با مطالعه و بررسی ساختار تصویری این آثار منظوم می توان راز های ناگشوده، نگرش خالقان و رمز بقا و ماندگاری آن را تا به امروز آشکار نمود. اگر به گذشته تاریخی نقوش در نقاشی ایرانی نظر بیفکنیم همواره رد پای آداب و سنن و هنر را در خلق آن شاهد هستیم. در این آثار هنرمند تعالی قصد ارایه پیامی اخلاقی را مد نظر داشته و آرا و اندیشه های دینی را به سیم و یا غیرمستقیم در آثار خود به نمایش می گذاشته است. هم ان طور

^۱ - (فریه ۱۳۷۴، ۲۲۰)

که هنرمند خودش پیچیده و نسبتاً دشوار زندگی می کند، اثرش نیز به هم آن گونه عواطفی والا و غیر قابل بیان را به شاهدانی که قادر به درک آن می باشند، عرضه خواهد کرد.^۱

هنرمند ایرانی با توجه به اندیشه و درک مخاطبان فهیم و ادب دوست خود همواره به اندازه ی یک گام از آنان پیش بوده از بین ره اثرش توانایی بیان عواطف والای انسانی را در بر داشته باشد. در حقیقت سول این امر گرایش به دنیایی است درونی و متفاوت با دین بیرونی که مخاطبین شاهد آن هستند. او توانسته این نگرش را به شکلی آراسته دهد که حافظه و ذهن مخاطبش دچار اغتشاش نشود و این جهان و رایی را پذیرا باشد. این رویکرد که منجر به خلق آثارش با رعایت حریم معینی از دنیای بیرون است، توانسته تا به امروز به حیات خود ادامه دهد تا جایی که اکنون پا از مرز های آفرینش خود فراتر نهاده و در آن سوی مرز های ایرانی دیگران نیز مشتاقانه با آغوشی دراز او و اندیشه های پنهان او استقبال می کنند.

در میان اسلاف ما هنرمندانی بودند که در پی دستیافتن به عشقی عارفانه و خالص به دور از ابتذال بصری و با شور

^۱ - (کالندینسکی ۱۳۸۷، ۴۰)

و شیدایی در اعماق خویشتن خویش آثاری در ارتباط با دین و فرهنگ خود آفریدند، که چنین عظیم و خیال انگیز در کثرتی وحدت پذیر نمایانگر ضوابط ارزشمند بنیان های تصویری تمدن فاخر ایرانی است. این بنیان های شگرف مجموع تلاش همه ی تاریخ ما است. بی آن که زمان در طول شکل گیری پیکره ی آن لحظه ای توقف کرده باشد. این میراث نامیرای ایرانی، امروز پایه ی باهات ما است که می تواند با اندیشه پنهان خود بذر نورانی و پویایی را برای ما به ارمغان بیاورد و هم چون چراغی فروزان گذشته را بحال، جاده آینده فرا روی هنر نقاشی این سرزمین را روشن سازد امروز در حالی که گذشتگانمان این چنین مسیر و مأموریت تعیین بخشی را به یادگار گذاشته اند ما در جاده های تاریکی که گوی سران می ندارد سرگردانیم.